

OSVRTI I KOMENTARI

REVIEWS & REFLECTIONS

Vladimir Nikitović

U susret regionalnoj depopulaciji u Srbiji

Institut društvenih nauka, Beograd, 2019, str. 115

Vladimir Nikitović

Approaching regional depopulation in Serbia

Institute of Social Sciences, Belgrade, 2019, p. 115

S obzirom da je prema projekcijama Ujedinjenih naroda (UN) Srbija svrstana među deset zemalja koje će do 2050. zabilježiti smanjenje broja stanovnika veće od 15%, pitanje demografske budućnosti zemlje nameće se kao prioritarno ne samo za demografe nego i za kreatore javnih politika. Knjiga Vladimira Nikitovića *U susret regionalnoj depopulaciji u Srbiji* kritički i analitički je usmjerena na društveno i znanstveno relevantnu temu demografske budućnosti Srbije do 2050. godine na razini nižih teritorijalnih jedinica – oblasti. Za potrebe rada izrađene su srednjoročne projekcije demografskog razvoja za dvadeset i pet oblasti u Srbiji, te su prvi put dane prognoze za najvažnije dobne grupe stanovništva do 2050. u okviru tri različita scenarija.

Knjiga se sastoji od sedam poglavlja, popisa literature i izvora, te aneksa koji čine šest tablica. Osim tekstualnog dijela, analize i rezultati su prikazani tablicama, grafikonima i kartama.

Uvodno poglavlje – Zašto su nam potrebne demografske projekcije? – objašnjava važnost demografskih projekcija na nižim teritorijalnim razinama (oblasti i regioni). Do sada su se u službenim projekcijama, strateškim dokumentima i planovima razvoja Srbije često zanemarivali ili nepravilno adresirali demografski izazovi razvoja na razini koja je niža od državne. Stoga se kao osnovni cilj studije navodi izrada, predstavljanje i interpretacija projekcija stanovništva za oblasti u Srbiji u svrhu sagledavanja učinka potencijalne realizacije donesenih mjera za poticanje rađanja, kao i utje-

caja očekivanih društvenoekonomskih promjena nakon pristupanja Europskoj uniji u narednom razdoblju. Iz osnovnog cilja izvedeno je još sedam posebnih, koji su kroz studiju uspješno realizirani. U ovom poglavlju daje se i kritički osvrt na ranije projekcije stanovništva Srbije na nižim teritorijalnim razinama. Ističe se neuspjeh u predviđanju promjena u trendovima migracija i fertiliteta kao ključni razlog odstupanja između prognoziranih i stvarnih promjena u populacijskoj dinamici, nastao zbog uobičajenog zanemarivanja migracijske komponente i pretpostavke o nastavku tendencija u kretanju stopa nataliteta.

Drugo poglavlje pod naslovom Politike održivog razvoja kao projekcioni okvir je konceptualno-teorijski okvir temeljen na politikama održivog razvoja i modelima koji predstavljaju polazišta za formuliranje hipoteza o budućem kretanju komponenti populacijske dinamike – rađanja, smrtnosti i migracija. Projekcijski model UN-a poslužio je kao okvir za razvoj pretpostavki o kretanju fertiliteta i mortaliteta, dok su pretpostavke o vanjskoj migraciji temeljene na modelu migracijskog ciklusa, koji predviđa transformaciju cijele Europe u imigracijski kontinent. Kombinacijom navedenih hipoteza kreirana su tri scenarija demografskog razvoja Srbije na razini oblasti – očekivani, optimistični i bez migracija. Pomoću kohortno-komponentne metode izrađene su projekcije za srednjoročno razdoblje, od sredine 2018. do sredine 2050. Početna dobnospolna struktura preuzeta je iz službenih procjena RZS-a za oblasti na dan 30.06.2018. godine. S obzirom da

ove procjene polaze od dobnospolne strukture iz Popisa stanovništva 2011. godine i njenih promjena nastalih pod utjecajem rađanja, smrtnosti i unutrašnjih migracija do sredine 2018. godine, odnosno da ne uključuju utjecaj vanjskih migracija, bilo je nužno izvršiti njene korekcije uključivanjem procjene bilance vanjskih migracija u razdoblju od 30.09.2011. („kritični“ datum popisa) do 30.06.2018. godine.

Treće poglavlje, Moguće promene u stopama rađanja – očekivani i optimistički scenario, donosi prognoze za stope rađanja do 2050. U knjizi se razmatraju dva scenarija budućeg fertiliteta stanovništva Srbije. Očekivani scenarij podrazumijeva najvjerojatniju putanju stope ukupnog fertiliteta, koja je dobivena pomoću modela UN za prognoziranje fertiliteta na globalnom nivou. Optimistični scenarij usklađuje stopu ukupnog fertiliteta sa ciljevima definiranim u Strategiji podsticanja rađanja, koju je Vlada Republike Srbije usvojila početkom 2018. godine, odnosno predstavlja realizaciju Strategije. U nastavku poglavlja prikazuju se rezultati projekcija. U očekivanom scenariju bi oblasti koje su u pretprojekcijskom razdoblju prepoznate kao jezgre niskog fertiliteta jedva dostigle razinu McDonalдове „zamke niskog fertiliteta“ (stopa ukupnog fertiliteta 1,5). Maksimalne vrijednosti stope ukupnog fertiliteta, prognozirane za zapadne i jugozapadne oblasti u regiji Šumadije i Zapadne Srbije, ne bi bile veće od 1,74 u 2050. U slučaju optimističnog scenarija, raspon ovog sumarnog pokazatelja razine fertiliteta po oblastima Srbije iznosio bi 2035. 1,70-1,85, a 2050. 1,85-2,1.

U četvrtom poglavlju, Smanjenje smrtnosti – Očekivani scenario, analizira se smrtnost kao komponenta populacijske dinamike. U usporedbi s drugim europskim zemljama, Srbija zaostaje u očekivanom trajanju života pri rođenju za oba spola. Autor u nastavku poglavlja objašnjava specifične stope mortaliteta po starosti od 1950-ih do danas, kao i hipoteze o mortalitetu u dosadašnjim projekcijama za Srbiju. Probabilistički model UN je, kao i u slučaju prognoze fertiliteta, prilagođen razini oblasti. Njegova primjena je uvažila regionalnu diferencijaciju Srbije u pogledu historijskog napretka u smanjenju stopa smrtnosti. Kao rezultat, najsporiji porast očekivanog trajanja života ženske populacije do sredine ovog stoljeća, predviđen je u oblastima u Vojvodini (3,45 godina) i Južnoj i Istočnoj Srbiji (3,71), a najbrži u Šumadiji i Zapadnoj Srbiji, te oblastima koje obuhvaćaju tri najveća grada u Srbiji (3,97). Slična teritorijalna distribucija ovog pokazatelja vrijedi za mušku populaciju, s tim da je očekivani porast nešto veći, od 4,12 do 4,76 godina.

Peto poglavlje, Kako migracije čine razliku – očekivani scenario, prikazuje prognoze za migracijsku komponentu demografskog razvoja. S obzirom da Srbiju već pedesetak godina karakterizira stopa rađanja niža od potrebne za dugoročnu zamjenu generacija, migracija je vrlo značajan čimbenik u demografskim kretanjima. Ističe se manjkavost migracijske statistike Srbije, jer sadrži isključivo podatke o unutarnjim migracijama. Zbog neučinkovitih zakonodavnih mehanizama veza njih uz odjavu prebivališta pri odlasku

iz Srbije u inozemstvo, ne postoje podaci o vanjskoj migraciji, što značajno otežava formuliranje hipoteza o migraciji. U nastavku se ukratko iznose značajke preseljenja unutar Srbije u posljednjih 7 godina, te se formulira hipoteza o unutarnjim migracijama na temelju službenih migracijskih podataka za razdoblje nakon 2011. Podaci pokazuju da je u razdoblju 2016.-2018. dvadeset oblasti imalo negativni saldo unutarnjih migracija, te bi se, prema očekivanom scenariju, u ovim oblastima do 2030. negativna stopa migracijskog salda postepeno smanjila za 15%. Istovremeno bi se i smanjila pozitivna stopa migracijskog salda u dvije oblasti, a povećala u tri, odražavajući pretpostavku o ravnomjernijem razvoju najvećih urbanih središta u zemlji. Vrlo slične tendencije bi se nastavile i u razdoblju do 2050.

S obzirom da je nemoguće zanemariti vanjsku migraciju, u ovom dijelu knjige se objašnjava kako je na temelju podataka iz posljednja tri popisa stanovništva i studije o „vrućim zonama emigracije“ formulirana hipoteza o vanjskim migracijama. Osnovna pretpostavka očekivanog scenarija koja se tiče migracijske komponente je da će Srbija postati do 2030. članica EU, te će u godinama nakon priključenja EU doći do intenzivne emigracije slično kao u drugim susjednim post-socijalističkim zemljama. Međutim, hipoteza predviđa postupni prelazak Srbije iz emigracijske u imigracijsku državu te bi do 2050. bilanca vanjske migracije postala pozitivna (0,8%). Ipak, autor smatra da bi za pozitivnu bilancu najzaslužnija bila transformacija migracijskog obrasca u

najvećim gradovima, prije svega najvažnijim sveučilišnim centrima u Srbiji.

U šestom poglavlju, pod nazivom Scenariji populacionog razvitka, predstavljani su najvažniji rezultati demografskih projekcija na razini oblasti Srbije. Scenarij očekivana budućnost, čiji naziv govori da je najvjerojatniji, prognozira smanjenje broja stanovnika prema kojem će 2030. Srbija imati 6.007.895 stanovnika. Smanjenje će se nešto sporijim tempom nastaviti do 2050. kada će Srbija imati 4.765.915 stanovnika. Za sve je oblasti prognozirano smanjenje broja stanovnika, a najveće u Braničevskoj i Borskoj (više od 75%). Istovremeno će ukupna populacija i demografski starjeti, te će najveći broj starijih od 65 godina doseći do 2030. Očekivano, najvišu vrijednost koeficijenta ukupne starosne ovisnosti imati će Braničevska i Borska oblast.

Optimistični scenarij pretpostavlja značajno optimističnije uvjete od onih koji se predviđaju u okviru očekivanog scenarija. Međutim, ističe se da je njegova uloga u ovoj knjizi da se informira donositelje odluka o tome kako bi mogla izgledati demografska budućnost Srbije na razini oblasti ako se realiziraju dugoročni ciljevi definirani u aktualnoj Strategiji podsticanja rađanja iz 2018. Iako ovaj scenarij predviđa značajan porast stope ukupnog fertiliteta, gotovo do razine za dugoročnu zamjenu generacija, ukupno smanjenje broja stanovnika je neizbježno. Autor upozorava na činjenicu da provođenje mjera u oblasti politike fertiliteta neće imati nikakvog učinka

ukoliko se istovremeno ne utječe na migracijsku komponentu.

Scenarij nulti migracijski saldo uglavnom ima analitičku funkciju, jer pretpostavlja da je migracijski saldo za cijelo projekcijsko razdoblje nula te da ukupan broj stanovnika isključivo ovisi o tendencijama u stopama rađanja i smrtnosti, što je u praksi neostvarivo. Kroz ovaj scenarij se želi ukazati na utjecaj migracijskih kretanja na razvitak stanovništva Srbije, a posebice na velike regionalne razlike. Upozorava se na važnost donošenja i provođenja što hitnijih mjera u području migracija.

Ovo poglavlje završava usporedbom rezultata sva tri prikazana scenarija sa rezultatima službene projekcije Republičkog zavoda za statistiku. Autor je argumentirano pokazao da su, zbog metodoloških nedostataka o formuliranju hipoteze o migracijama i neutemeljenom optimizmu vezanom za vanjske migracije, službene prognoze Republičkog zavoda za statistiku do 2041. godine praktično neupotrebљive, posebice na razini oblasti i nižih administrativnih jedinica.

U završnom poglavlju – Zaključna razmatranja: Kakva populaciona politika nam treba? – autor znanstveno jasno i čitatelju zanimљivo sumira nalaze i zakљučke do kojih je došao izradom i interpretacijom demografskih projekcija.

Knjiga je jasno strukturirana, teorijski, analitički i metodološki dobro utemeljena, a bogatstvo grafičkih priloga i tablica ojačava autorove argumente. Pisana je znanstvenim jezikom koji je razumlјiv ne samo znanstvenicima već i široj zainteresiranoj publici.

Osim što knjiga donosi nove znanstvene spoznaje o mogućoj demografskoj budućnosti Srbije, iznimna je i njezina aplikativna vrijednost. Minucioznim radom, autor je stvorio sveobuhvatnu i kvalitetnu znanstvenu studiju koja je izvrsno demografsko polazište za formuliranje i donošenje novih mjera populacijske politike, među

kojima su svakako prioritete one u području migracija.

Vladimir Nikitović ovom je knjigom, kao rezultatom svoga dugogodišnjeg znanstvenog i stručnog rada, još jednom potvrdio da je vodeći istraživač u području projekcija stanovništva na ovim prostorima.

Sanja Klempić Bogadi

